

Maďarská zahraniční politika

Wolfgang Zellner, Pál Dunay: *Ungarns Aussenpolitik 1990–1997. Zwischen Westintegration, Nachbarschafts – und Minderheitenpolitik. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden 1998, 490 stran.*

Vydání této obsáhlé monografie o maďarské postsocialistické zahraniční politice lze nejen v samotném Maďarsku z řady důvodů pokládat za mimořádný ediční čin. Pokud vím, jde o první obsáhlou publikaci na dané téma, která byla v zemích střední a jihovýchodní Evropy napsána. Svým způsobem je pro politologický a historický výzkum bývalých socialistických států něčím jako výzvou k následování. Samozřejmě, že na téma zahraniční politika po roce 1989 byla v Maďarsku i mimo něj napsána celá řada dílčích monografií, studií i statí – jak o tom svědčí obsáhlá bibliografie uvedená na závěr publikace – seznamujících s tou či onou etapou vývoje maďarské zahraniční politiky, s přístupem Maďarska k tomu či onomu mezinárodnímu problému, k tomu či onomu bilaterálnímu i multilaterálnímu vztahu. Výjimečnou však činí recenzovanou publikaci skutečnost, že jde o první všestrannou, faktograficky a věcně vyčerpávající rekonstrukci vývoje a aktivit maďarské zahraniční politiky v nepříliš vzdáleném, nicméně z obsahového hlediska převratném období novodobých maďarských dějin.

Publikace *Ungarns Aussenpolitik 1990–1997* je však mnohem více než pouhou rekonstrukcí historického procesu. Je především syntetizujícím a nejednou i kritickým pohledem na vývoj maďarské zahraniční politiky v uplynulém desetiletí, kterou zasazuje do nezbytných souvislostí evropského a zejména středoevropského vývoje, v jejichž rámci reflektuje i vztah mezi nejednou složitým vnitřním vývojem Maďarska a jeho zahraniční politikou. A všude tam, kde šlo o formulaci koncepce maďarské zahraniční politiky, se autoři recenzované publikace nevyhýbají ani rozboru čistě teoretických problémů. Pasáže knihy snažící se definovat pojmy jako národ, národní stát, nacionalismus, národnostní menšina, etnopolitika, stejně jako pasáže usilující o definici pojmu střední Evropa, východní Evropa, jihovýchodní Evropa apod. představují ve skutečnosti něco jako monografické sondy do této aktuální a neustále diskutované problematiky a nejednou svým pojetím přesahují rámec recenzované publikace.

Pozoruhodná je rovněž práce autorů publikace s prameny, na něž v souvislosti s vývojem a činností maďarské zahraniční politiky odkazují v míře v dnešní politologické a nejednou i historické literatuře zcela neobvyklé. Zřejmě je jejich snaha metodologicky se prezentovat nikoli běžnou populárně-vědeckou prací, něčím jako lepší informační příručkou a již vůbec ne něčím jako apologetikou maďarské zahraniční politiky, ale skutečně *vědeckou prací*, a to se všemi atributy, jež vědecká práce ve společenských vědách obnáší. Obdivuhodná je i jejich až úporná snaha doložit prameny (nikoli jen odkazy na literaturu) doslova každý významnější fakt, každý hodnotící soud. A rysem zvlášť inspirativním je využití znalostí *žijících lidí* jako *historického pramene*, jako zdroje poznání, a to vzhledem k dočasnosti lidského bytí pramene mimořádně vzácného, avšak v historické i politologické literatuře stále málo používaného.

Hned v úvodu publikace konstatuje, že jeden z autorů – Wolfgang Zellner – rozmlouval na téma maďarská zahraniční politika se 110 významnými politiky, ekonomy, veřejnými činiteli a vědci (a v úvodu jsou uvedena jména všech těchto osobností) především v samotném Maďarsku, ale také na Slovensku a v Rumunsku. Interview jako literární forma se zde ukázal jako pravá studnice poznání. Autoři si ovšem byli vědomi subjektivní povahy pramene tohoto druhu, nutnosti jeho konfrontace s ostatními prameny.

Za pramen prvořadého významu, na němž je založena rekonstrukce a analýza maďarské zahraniční politiky, proto autoři pokládají *oficiální stanoviska Maďarska* k zahraničněpoli-

tickým problémům, tak jak byla v písemné formě vyjádřena v příslušných vládních dokumentem. Avšak kontakt s žijícími osobnostmi jim umožnil plasticky charakterizovat nejednou složité okolnosti a souvislosti přijetí toho či onoho stanoviska, diskuze ve vládě a zejména v Parlamentu, které přijetí daného stanoviska předcházely, příčiny (a příčiny těchto příčin), které k přijetí té či oné zahraničněpolitické formulace vedly apod. Tedy všechno to, co odhaluje mechanismus zahraničněpolitické aktivity, co podmiňuje úspěšný výsledek. Nikoli náhodou reprodukce diskuzí, jež probíhaly např. v maďarském Parlamentu v souvislosti se vstupem do NATO, s úsilím o vstup do Evropské unie a zejména v souvislosti s pojetím a realizací národnostní politiky, patří k nejzajímavějším pasážím knihy. Prostě se domnívám, že při všeobecné neúctě k práci s prameny, se snahou o jejich většinou účelové využití, které dnes v politologické literatuře převládá, si přístup autorů této publikace k pramenům zaslouží zvláštní pozornost. A patrně právě v tom spočívá jedna z největších předností recenzované publikace.

Strukturu knihy *Ungarns Aussenpolitik 1990–1997* vymezují čtyři základní kapitoly (a celá řada podkapitol): 1) širší podmínky působení maďarské zahraniční politiky v závěru konfrontace Východ–Západ, 2) nejisté integrační vyhlídky: vztahy Maďarska k Západu, 3) dědictví minulosti: vztahy Maďarska k sousedům, 4) podmínky, cíle a koncepce maďarské zahraniční politiky v letech 1990–1996: pokus o hodnocení.

V rámci této struktury pak autoři prezentují obsahové pojetí, které se – pokud jde o charakteristiku obecných vývojových tendencí, evropských i středoevropských problémů – podstatněji nikterak neliší od stanovisek převládajících v politologii české, ale i polské a do značné míry též v politologii řady dalších států. Je to přirozené; objektivní výzkum vede totiž často ke shodným, i když ne vždy ke zcela totožným závěrům. Jedna z výchozích tezí recenzované publikace – „*prvořadým cílem maďarské zahraniční politiky je integrace do hospodářsko-politických a bezpečnostních struktur Západu*“ – má svou obdobu v české i polské zahraniční politice (jakož i v zahraniční politice ostatních postsocialistických států), včetně obdobné rozsáhlé politické, ekonomické a filozofické argumentace. Rozdíly mezi středoevropskými státy – a Maďarsko se právem pokládá za klasický středoevropský stát – mohou být a také jsou v akcentech na ten či onen zahraničněpolitický aspekt, nikoli v onom obecném zahraničněpolitickém směřování. Nemělo by proto v recenzii zvláštní smysl reprodukovat to, co je zasvěcenějšímu čtenáři známo a co nevyvolává v odborné literatuře – a dokonce ani v praktické politice – závažnější rozpory. Snad je třeba jen upozornit na to, že tento společný zájem středoevropských států je na stránkách této publikace vyjádřen mimořádně přesvědčivě a kultivovaně.

Pro českého čtenáře může být však zajímavé to, co při uplatnění srovnávacího hlediska lze označit za *specifika* mezinárodního postavení Maďarska, za *specifika maďarské zahraniční politiky*. Patrně by bylo ještě zajímavější srovnání vnitřního transformačního procesu obou států, ale to je téma, které rámec recenzované publikace značně přesahuje, i když některé podněty k úvahám v tomto směru lze na jejích stránkách nalézt. Připomeňme jen, že přibližně v roce 1996 Maďarsko procházelo ekonomicky i sociálně velmi tíživým obdobím ekonomické transformace, v mnohém připomínajícím současnou českou situaci, a že přístup tehdejší maďarské hospodářské politiky – i když ho jistě nelze mechanicky aplikovat – nemůže být pro českou hospodářskou politiku zcela nezajímavý. Navíc tyto vnitřní problémy rezonovaly – jak publikace naznačuje – i v maďarské zahraniční politice.

Ovšem to rozhodující, co je ve srovnání s ostatními středoevropskými postsocialistickými státy specifické pro maďarskou zahraniční politiku, je pozornost věnovaná problematice *národnostních menšin*. To je něco, co se prolínalo a prolíná celým maďarským národním a státním životem a co s větší či menší silou rezonuje prakticky ve všech kapitolách recenzované publikace. A je to zcela přirozené v unikátní situaci, kdy z 15 milionů Maďarů téměř třetina žije v sousedních státech – více než 300 tisíc v srbské Vojvodině, více než 600 tisíc na Slovensku, více než 2,5 milionu v Rumunsku a přibližně 200 tisíc na Ukrajině. Zanedbatelné a bezkonfliktní jsou maďarské menšiny v Chorvatsku, ve Slovinsku a v Rakousku. Ze

známého výroku maďarského ministerského předsedy Antalla z listopadu 1991, že ve svém srdci je ministerským předsedou 15 milionů Maďarů, tedy i těch, kteří žijí mimo území maďarského státu a pokládají se za součást maďarského etnika, byly pak nejednou vyvozovány záměry maďarské vlády v nové situaci usilovat dokonce o mírovou revizi středoevropských hranic.

Je známo, že zásadní geopolitická změna na přelomu 80. a 90. let vyvolala řadu nadějí a iluzí a zejména v Maďarsku i jistou nostalgii po rakousko-uherské monarchii, ale nikoli – a to autoři dokazují – ztrátu schopnosti maďarského vedení realisticky uvažovat. Přirozeně sám „*trianonský syndrom*“ z maďarského politického myšlení nemohl zcela zmizet a časté připomínání Trianonu – řečeno slovy Antalla – jako „*národní tragédie maďarského lidu*“ nemohlo tento syndrom neživit v psychologii maďarské veřejnosti a v sousedních státech nevyvolávat i určité obavy. Přitom vnitropolitické faktory hrály v této souvislosti jak v samotném Maďarsku, tak i v Rumunsku a na Slovensku – a publikace to bohatě dokumentuje – nikoli zanedbatelnou roli. A proto bylo možné účelově využívat výroků maďarských politiků i tam, kde ve skutečnosti šlo – na rozdíl od krajních nacionalistů typu Istvána Csuryky – o upřímný zájem o postavení maďarské menšiny, o projev morální odpovědnosti za její život.

Problematika maďarské menšiny v uplynulých deseti letech více či méně výrazně ovlivňovala a modifikovala především *bilaterální vztahy* Maďarska s jeho sousedy a v širších souvislostech i maďarskou zahraniční politiku jako takovou. Autoři dokonce pokládají etnický nacionalismus za velmi významný prvek procesu systémové transformace postsocialistických států střední a jihovýchodní Evropy. Aniž by maďarská zahraniční politika jakkoli oslabovala svůj zájem o postavení maďarské menšiny v sousedních zemích, přibližně od poloviny 90. let, kdy jako její praktický úkol vystoupily do popředí otázky vstupu do NATO a do Evropské unie, svou menšinovou politiku stále výrazněji *podřizovala* dosažení tohoto *prioritního* zahraničněpolitického cíle. V této souvislosti akcentovala především vstup do Evropské unie, a to s větším důrazem než ostatní středoevropské státy. Svým způsobem dokonce v dlouhodobějším výhledu *dávala přednost* úloze Evropské unie jako integračního faktoru před úlohou NATO. Za ministerského předsedy Guyly Horna se projevil jistý posun od „*Antalovy doktríny*“, podřizující standardní vztahy se sousedy pro Maďarsko přijatelné politice jednotlivých států vůči maďarské menšině, k politice Hornovy vlády, snažící se národnostní problémy nejen minimalizovat, ale především řešit. A to se ve dvoustranných smlouvách o vzájemných vztazích mezi Budapeští a Bukureští a mezi Budapeští a Bratislavou do jisté míry podařilo. Maďarsko dokonce ustoupilo od svého požadavku zakotvit v příslušném dokumentu kolektivní práva maďarské menšiny na autonomii. Tak velký byl a je jeho zájem o členství v Evropské unii. Intenzitu tohoto zájmu vysvětluje právě vliv národnostní problematiky na maďarskou zahraniční politiku. Ta se domnívá, že v rámci Evropské unie a v souvislosti s vývojem integračních procesů překračujících rámec národních států i v souvislosti s pravidly fungování Evropské unie bude problém národnostních menšin, který tak vzrušoval maďarskou zahraniční politiku a veřejnost v předcházejících etapách, fakticky a trvale vyřešen. A nejen to. I v maďarské zahraniční politice se začalo prosazovat vědomí, že by se menšiny v nových podmínkách mohly z faktoru komplikujícího bilaterální vztahy stát faktorem usnadňujícím přátelský rozvoj těchto vztahů.

Autoři knihy jsou si dobře vědomi toho, že menšiny budou i v nových podmínkách dlouhodoběji ovlivňovat vztahy Maďarska zejména s některými jeho sousedy, a to jak v souvislosti s vnitropolitickým vývojem Maďarska a toho či onoho státu, tak i v souvislosti s mezinárodněpolitickými faktory. Klasickým příkladem jsou dnes v souvislosti s vývojem jugoslávské krize maďarsko-jugoslávské vztahy. Maďarsko, které již jako členský stát Severoatlantické aliance podpořilo vojenskou akci proti Jugoslávii a které již dříve poskytlo na svém území základnu pro letouny NATO, nemůže v úvahách o eventuální pozemní akci NATO v Kosovu nerespektovat skutečnost, že představitelé maďarské menšiny na jugoslávském teritoriu jsou současně občany Jugoslávie, že se za jugoslávské občany většinou

i pokládají a že důsledkem vyslání maďarské jednotky na území Kosova by nakonec mohl být i boj Maďarů proti Maďarům. Už z tohoto jediného příkladu je vidět, že problematiku národnostní menšiny nebude možné z maďarských zahraničněpolitických úvah eliminovat ani v budoucnu.

Česko-maďarské bilaterální vztahy hrají v recenzované publikaci v podstatě okrajovou roli. Po rozdělení Československa v roce 1992 – a tomuto datu jako momentu vážné geopolitické změny ve střední Evropě věnují autoři odpovídající pozornost – předala Česká republika „maďarskou agendu“ slovenské zahraniční politice a jí zůstal rozvoj bilaterálních vztahů v rámci středoevropské spolupráce a eventuálně i – z českého hlediska – reminiscence morálního charakteru. Nicméně existuje skutečnost, která nutí autory knihy věnovat poměrně značnou pozornost určitému podstatnému aspektu česko-maďarských vztahů – *Visegrádu*. Autoři kriticky posuzují podle jejich názoru „chybné snahy české zahraniční politiky“ po roce 1992 dosáhnout členství v euroatlantických strukturách v podstatě nezávisle na středoevropské spolupráci a poukazují na negativní vliv tohoto českého postoje na proces visegrádské spolupráce. Přesto útlum této spolupráce – a v tom je jejich analýza z českého hlediska velmi zajímavá a originální – nespojují pouze s postojem Klausovy vlády, ale uvádějí celou řadu *objektivních příčin*, které vedly a musely vést k jejímu oslabení v jejím původním pojetí. Jde nejen o faktory čistě ekonomické a geopolitické či o rozdíly v pojetí a výsledcích transformačního procesu, ale též o určité rozdíly v pojetí bezpečnostní problematiky.

Autoři přitom dospěli k závěru, že období „privilegovaných vztahů mezi visegrádskými státy a Západem skončilo“ a že „spolupráce ve střední Evropě se bude stále více soustřeďovat v rámci CEFTA“, tedy v oblasti středoevropské hospodářské spolupráce. Visegrád je podle jejich názoru „typickým projevem transformačního období“ a jeho dnešním smyslem je využívání možností středoevropské spolupráce hlavně jako faktoru co nejrychlejšího zapojení visegrádských států do euroatlantických bezpečnostních a ekonomických struktur. V tomto smyslu svůj význam neztratil, i když by bylo chybou – jak vyplývá z analýzy – přeceňovat jeho možnosti. V této souvislosti je zajímavý pohled autorů na některé souběžné procesy, např. na jistou intenzifikaci maďarsko-polských vztahů v situaci, kdy česká oficiální politika možnosti visegrádské spolupráce ostantativně přehlížela, či na problém eventuální polské dominance ve středoevropské prostoru.

Dále bych chtěl připomenout alespoň ještě jeden aspekt maďarské zahraniční politiky – efektivní spolupráci vlády a opozice v procesu formulace a prosazování zahraničněpolitických stanovisek, schopnost prezentovat tato stanoviska jako stanoviska vyjadřující zájmy nikoli té či oné politické strany, ale jako zájmy maďarské společnosti jako takové. I když diskuze na téma maďarská zahraniční politika – a publikace to bohatě dokládá – byly nejednou na různých úrovních velmi bouřlivé a zejména v předvolebních obdobích i značně stranicky podbarvené (mj. právě v důsledku menšinových problémů), podstatněji neomezily schopnost maďarské politické elity postupovat v zahraničněpolitické sféře společně a kontinuálně. Proces tvorby a realizace zahraniční politiky se zde jeví jako projev určité politické kultury, což by patrně některé země mohly Maďarsku závidět. Zdá se, že autoři recenzované publikace roli Maďarska zejména ve středoevropském prostoru někdy poněkud přeceňují. Nicméně způsob, jak byla a je maďarská zahraniční politika vytvářena a prakticky realizována, se značnou měrou podílí na tom, že Maďarsko dnes hraje významnou stabilizační úlohu v prostoru mezi severní a jižní Evropou.

Sama publikace *Ungarns Aussenpolitik 1990–1997* a zejména obsáhlá bibliografie maďarské politologické, historické, ekonomické a ostatní společenskovědní literatury svědčí i o rozsáhlém vědeckém zázemí, o které se maďarská zahraniční politika mohla opírat a o něž se zřejmě opírá i dnes. O tom, že kvalita zahraniční politiky nejen Maďarska, ale každého státu závisí do značné míry na kontaktu s vědeckým výzkumem a na schopnosti využít výsledků tohoto výzkumu, si dnes dovoluji málokdo veřejně pochybovat. A recenzovaná publikace nesporně toto vědomí jen posiluje.

Chápeme-li tento úspěch maďarské politologie jako svým způsobem zrcadlo úsilí naší politologie v dané oblasti, pak nemusíme být přespříliš neskromní. V roce 1997 Ústav mezinárodních vztahů v Praze připravil a vydal poměrně obsáhlou publikaci *Česká zahraniční politika – úvahy o prioritách*, která se svým pojetím v řadě směrů přibližuje recenzované maďarské práci. Rozdíl spočívá především v tom, že česká publikace klade důraz – i když s určitým nezbytným historizujícím akcentem – výlučně na současné problémy a úkoly české zahraniční politiky. Recenzovanou práci je proto možné chápat jako výzvu – a patrně nejen pro český politologický výzkum –, abychom i my vyčerpávajícím způsobem a ve všech souvislostech postihli českou zahraniční politiku od roku 1992, včetně závěrů, o něž by se zahraniční politika mohla opírat. Nikoli náhodou je nejzajímavější kapitolou recenzované práce kapitola závěrečná, nazvaná *Pokus o bilanci*, která by si podle mého názoru zasloužila samostatnou publikaci v některém z našich odborných časopisů.

Václav Kotyk